

PRACA

Dodatek poświęcony artykułom w sprawach administracyjnych, ekonomicznych, prawnych i społecznych, oraz materiałom spraw tych dotyczącym.

TREŚĆ: Stan finansów Królestwa Polskiego, — przez A. P.

STAN FINANSÓW

Królestwa Polskiego.

(Dokończenie ¹⁾).

II.

Wydatki.

Królestwo Polskie, obracające się w orbicie wielkiego Państwa i nie stanowiące obecnie jednostki wyodrębnionej ani prawodawczo, ani administracyjnie, musi ponosić część tych ciężarów, jakie, przy obecnym ustroju państwowym i administracyjnym, ponoszą inne prowincye Państwa. Na ludność kraju spada tedy konieczność uczestniczenia w kosztach na utrzymanie Dworu; obrony krajowej; władz centralnych; opłacania części długów, zaciągniętych przez administracyę skarbową, słowem, ponoszenia części wydatków, które na podstawie budżetów za pięciolecie 1900—1904 wskazałem w rubryce I tablicy II-ej, zeszyt za luty r. b. Z tablicy tej widać, że udział Królestwa w ogólnych wydatkach Państwa równał się przeciętnie 6,19% a ten stosunek procentowy do ogółu

¹⁾ Patrz zeszyty „Pracy“ № 2, 3 i 4 za luty, marzec i kwiecień r. b.

wydatków zwyczajnych Państwa wyrażał się w latach wyżej wskazanych w sumie przeciętnej 107.653.081 rb. Cyfra ta ilustruje wydatki faktycznie dokonane w kasach skarbowych Królestwa, jako część wydatków budżetu zwyczajnego całego Państwa.

Z innej znowu tablicy, mianowicie V-ej (zeszyt za marzec), przekona się czytelnik, jak się owe 107 milionów rubli rozkładają pomiędzy gubernie kraju naszego, zaś dla uwydatnienia różnic, jakie w szeregu lat zaszły w wysokości wydatków zwyczajnych, ponoszonych przez ludność Królestwa, przytaczam następujące cyfry ogółu wydatków, dokonanych przez kasy skarbowe, począwszy od ostatniego budżetu autonomicznego.

	<i>R. 1866.</i>	<i>R. 1880.</i>	<i>R. 1894.</i>	<i>R. 1904.</i>
Wydatki				
zwyczajne	20.279.677 rb.	49.240.014 rb.	63.980.460 rb.	111.483.722 rb.

Widzimy w tem wytlómaczenie tego, co wskazuje tabelka o dochodach (str. 2 zeszytu za marzec), że dochody zwyczajne wzrosły prawie sześciokrotnie w porównaniu z rokiem 1866. Trzeba było mieć czem pokryć zwiększone wydatki. Wszakże uważne rozejrzenie się w tablicy V-ej (zeszyt za marzec) przekona z łatwością, że bez względu na tak znaczny wzrost wydatków, niema w ich liczbie tych, które kraj nasz ponosić winien z przyczyn zaznaczonych wyżej. Wydatki na spłatę długów nie przynoszą 1000 rubli; ministerjum spraw zagranicznych bierze z kas skarbowych Królestwa nie więcej nad 4 do 5 tysięcy rubli; na ministerjum marynarki wydatkuje się tylko setki rubli, a natomiast na potrzeby ministerjum wojny wydaje się 44—47 milionów rubli.

Przyczyn takiego stanu rzeczy bliżej tłómaczyć nie potrzebuje, gdyż mówiłem już o nich w zeszytach poprzednich. Tutaj przypomnę tylko, że cyfry powyższe nie mogą uchodzić za budżetowe, ponieważ od r. 1866 budżetu odrębnego nie mamy, i że są jedynie wyrazem tego, co kasy skarbowe Królestwa wypłaciły w ciągu danego roku na poczet budżetu zwyczajnego całego Państwa. Że jednak zadaniem tej pracy jest możliwe zbliżenie się do tego, co w warunkach dzisiejszych, to znaczy przy teraźniejszym ustroju państwowym i systemie administracyjnym, Królestwo Polskie płacić i wydatkować musi, przeto tak samo, jak to uczyniłem, mówiąc o dochodzie, postaram się obliczyć w jakiej też właściwie sumie kraj nasz winien wziąć udział w ogólnych wydatkach Państwa.

Posiłkować się tu muszę jedynie wydawnictwami urzędowemi: budżetami poszczególnych władz; sprawozdaniami Kontroli Pań-

stwa; cyframi dotyczącymi wydatków dokonanych istotnie w kraju na utrzymanie istniejących władz lokalnych, wreszcie liczbą ludności Państwa i osobno Królestwa. Podstawą główną obliczenia jest zasada następująca: W braku danych późniejszych i ściślejszych cyfry ludności biorę podług spisu r. 1897, a to dla uniknięcia zarzutu dowolności w tych obliczeniach, które wypadnie oprzeć na stosunkach ludnościowych Państwa. Następnie wydatki na utrzymanie Dworu; na długi państwowe; na wojsko; marynarkę i ministerjum spraw zagranicznych mogą być ustalone jedynie na stosunku do głowy ludności, co zaś do wydatków w sferze zarządu innych ministerjów, to faktyczne koszty utrzymania władz lokalnych, powiększam o część kosztu utrzymania władz centralnych, którą to część normuję podług obrachunku na głowę ludności. Uwidoczni się to wyraźniej przy szczegółowem obliczaniu wydatku każdego ministerjum. Zastrzedz się wszakże muszę, że jeśli stosuję system powyższy bez względu na jego nieściśłość, to czynię to z konieczności, z braku zupełnie dokładnych materyałów, oraz, że w pracy tej, jak to już zresztą czytelnik zauważyć musiał, nie wdaję się w krytykę ani systemu podatkowego, ani ustroju państwowego i administracyjnego. Będzie to przedmiotem pracy odrębnej, zaś w obecnej dążę do przybliżonego obrachowania czy zasoby, któremi skarb Państwa rozporządza w granicach Królestwa, wystarczają na pokrycie wydatków.

Przechodząc do pozycyj szczegółowych, rozpoznam je w takiej kolei, w jakiej figurują w preliminarzu budżetowym i w jakiej podane zostały w tablicy V-ej (zeszyt za marzec).

Pierwszą pozycyą są wydatki zwane „służbą długu państwowego.“ Dług ten zgodnie z preliminarzem budżetowym, zatytułowanym w języku urzędowym „system kredytu państwowego,“ stanowiął 1-go stycznia r. 1906 sumę ogólną 7.681.895.948 rubli i wymagał 334.729.871 rub. na opłatę procentów i częściową amortyzację w ciągu r. 1906. W sumach powyższych niema już dawnych długów skarbu Królestwa. Ostatnie, mianowicie 4°/_o-owe skonwertowane obligi Królestwa oraz 4°/_o-owe listy likwidacyjne Królestwa, zostały umorzone w r. 1904 i dzisiaj już wypłat nie wymagają. Ale w cyfrach powyższych, dotyczących kapitału, jako też i procentów, figurują obligi kolei Iwangrodzko-Dąbrowieckiej, a na procenta od tego długu i częściową jego amortyzację potrzeba corocznie 1.378.600 rb. Suma ta winna obciążać całkowicie budżet Królestwa i do niej należy dodać to, co z podziału na głowę ludności przypadnie do spłaty długu, zaciągniętego wyłącznie *na cele ogólno-państwowe.*

W r. 1904 procenty i roczna amortyzacya tego długu spadały na głowę ludności ogólnej Państwa w sumie 1 rb. 99 k.; w r. 1905—2 rb. 14 k., a w r. 1906—2 rb. 38 k. czyli że na Królestwo wypadałoby w r. 1904—18.781.311 rb., w r. 1905—20.244.913 rb., a w roku 1906—22.473.364 rb. Przeciętnie 20.499.800 rb. Gdy do ostatniej cyfry dodamy to, co corocznie opłacić należy tytułem procentów i amortyzacyi obligów kolei Dąbrowieckiej, czyli 1.378.600 rb., otrzymujemy, że do preliminarza budżetowego Królestwa w pozycyi „służba długu państwowego“ winna być wpisana w zaokrągleniu suma 21.878.400 rb.

Pozycya następną: „wyższe władze państwowe,“ „ministeryum Dworu,“ ministerya: „spraw zagranicznych,“ „wojny“ i „marynarki“ należą do rzędu tych pozycyji budżetowych, których nie możemy obliczać inaczej, jak tylko w stosunku do ludności Państwa, a następnie Królestwa. Wychodząc z tej zasady, a uwzględnivszy wydatki faktyczne, dokonane w pięcioleciu, poddanem badaniu, otrzymujemy dla pozycyi wyżej wskazanych i podług kolei, w jakiej zostały podane, sumy następujące, które nieco zaokrąglam: 270.000 rb.: 1.215.000 rb.; 449.000 rb.: 25.987.000 rb. i 7.815.000 rb. Obrachunek dla wyższych władz państwowych, ministeryum Dworu i spraw zagranicznych zapewne zarzutów nie napotka, co się zaś tycze obrachowania wydatków na obronę Państwa na lądzie i morzu, to niewątpliwie nie zadowoli on wielu. Jedni będą dowodzili, że wydatek na wojsko, sięgający prawie 26 mil, a na marynarkę prawie 8 mil. — jest nadmiernie wysoki, a inni upierać się będą przy zdaniu, że jest za niski, że najwłaściwiej utrzymać go na wysokości obecnej, gdy wydatkuje się faktycznie przeszło 40 mil. rb. rocznie. Będą i tacy co powiedzą, że rachunek mój na marynarkę jest słuszny, bo Królestwo musi brać udział w tych kosztach, ale że ministeryum wojny musi i nadal pobierać dzisiejsze 40 mil. rubli. Opinie te zależą najzupełniej od tego, z jakiego punktu widzenia krytyk rozważać będzie te sprawy i czy potrafi stanąć na gruncie obiektywnym. Takie argumenty, jak ten, że konsystujące obecnie w Królestwie 7 korpusów armii (nie licząc straży granicznej, figurującej w etacie departamentu celnego) są nieodzownie potrzebne ze względu na usposobienie ludności, już słyszeliśmy, i wiemy także, że takiemu argumentowi przypisują nawet większą doniosłość, niż np. innemu, że tak znaczne skoncentrowanie wojska w kraju jest nieodzowne, gdyż Królestwo przedstawia nader wysuniętą placówkę, której obrona jest konieczna. Wszakże argumentom takim nie można przypisać znaczenia decydującego. Ci, co je wygłaszają, pomijają okoliczność, że jeśli

ewentualna obrona kraju od wroga zewnętrznego* jest uznana za nieodzowną, to jest ona przede wszystkim obroną granic, a przeto obroną Państwa, nie można więc obciążać nadmiernym wydatkiem ludności prowincyi najsilniej zagrożonej dla tego, że jest placówką najbardziej wysuniętą i że sąsiaduje z państwem, którego zasadą jest wśród modlitwy miecz toczyć, w ciągłym być pogotowiu wojennym i do tego pogotowia wszystkich innych zniewalać. Nie da się więc usprawiedliwić w żaden sposób zabieranie z dochodów Królestwa na potrzeby wojska przeszło 40 mil. rocznie, tak samo jak niewątpliwie nadmiernym jest obliczony w stosunku do ludności wydatek 25 mil. na armię lądową i prawie 8 mil. rb. na marynarkę. Wzięte razem wydatki te stanowią prawie 3 rb. na głowę ludności, co jest bardzo dużo, ale wydatek w tych granicach utrzymany, ma przynajmniej to usprawiedliwienie, że chociaż jest ciężarem bardzo znacznym, to jest wspólny i jednostajny dla ludności całego Państwa i w imię obrony jego interesów uskuteczniany, nie zaś dla specjalnych celów i dążeń w kraju utrzymywany.

Pominałem pozycję trzecią, mianowicie wydatki na potrzeby Świątobliwego Synodu. Do tej pozycji niemożna zastosować rachunku opartego na ogólnej liczbie ludności. Nie cała ludność Państwa należy do kościoła prawosławnego, a wyznawcy religii prawosławnej stanowią znaczną mniejszość pośród mieszkańców Królestwa, zaś po znamiennym Ukazie „tolerancyjnym” (17 (30) kwietnia roku 1905) liczba prawosławnych w kraju bardzo się zmniejszyła.

Podług spisu ludności dokonanego w r. 1897, liczba prawosławnych w Królestwie stanowiła 607 tysięcy głów przy ludności ogólnej 9.402.253 głów, zaś Warszawski Komitet Statystyczny podaje, że z końcem r. 1904 ludność kraju równała się 11.312.275 głów i że z tej liczby do kościoła prawosławnego należało 585.296 głów czyli 5.17% ¹⁾.

Cyfry powyższe o ludności prawosławnej w r. 1904 nie obejmują jeszcze zmian, jakie spowodował Ukaz „tolerancyjny” wydany w r. 1905. Dla zaspokojenia potrzeb ludności prawosławnej, nie przenoszącej, jak widzimy, 600.000 głów, wydatkuje się corocznie prawie milion rubli. Z tablicy V-iej (zeszyt za marzec) widzimy, że w ciągu pięciolecia 1900—1904 wydano w Królestwie z budżetu Świątobliwego Synodu 4.883.000 rb. na potrzeby ludności prawosławnej w Królestwie, czyli że przeciętnie wyda-

¹⁾ Wydawnictwo Komitetu, T. XXIII, str. 9.

wano corocznie po 976.625 rb. W sumie tej zawierają się wydatki na budowę cerkwi i utrzymanie duchowieństwa prawosławnego a wydatki główne uskuteczniają się w guberniach Lubelskiej i Siedleckiej.

„Komitet Statystyczny“ wykazuje, że z końcem roku 1904 liczba prawosławnych w Królestwie wynosiła 585.296 głów, zaś z tablicy V-ej widzimy, że na zaspokojenie potrzeb religijnych tej ludności w r. 1904, czyli właśnie w dniu obliczeń Komitetu Statystycznego wydano 1.000.402 rb. Wypada więc, że na głowę ludności prawosławnej wydano przeszło 1 rb. 71 k., gdy w tymże czasie na głowę ludności katolickiej, której podług „Komitetu Statystycznego“ było 8.500.110 głów¹⁾, wydano 844.534 rb.²⁾ czyli nie całe 10 kop. na głowę.

Łatwo przewidzieć, że publicyści rosyjscy, zwłaszcza pewnej grupy, dowodzić będą, że analogie nie są tutaj dopuszczalne, gdyż religia prawosławna, jako religia państwowa, ma swoje przywileje specjalne, że wydatki na zaspokojenie potrzeb duchowych jej wyznawców nie mogą normować się podług jakiegoś szablonu i że poza troską o zaspokojenie potrzeb wyznawców, kościół prawosławny ma swoje cele i dążenia szczególne, które wymagają znacznych nakładów. Nie zamierzając podejmować dyskusji na tym gruncie, uważam za właściwe zaznaczyć, że wobec zmian, jakie w sferze swobody wyznania i sumienia wprowadził Ukaz wydany 30 kwietnia r. 1905, musi nastąpić zmiana w działalności duchowieństwa prawosławnego, które i w krzewieniu prozelityzmu nie będzie mogło postępować po dawnemu. Zmniejszanie się zaś liczby wyznawców religii prawosławnej w Królestwie powinno wpłynąć i na obniżenie się wydatków, łożonych na zaspokojenie potrzeb ludności prawosławnej. Dzisiaj można jedynie przeprowadzić inny rachunek. Oto spis jednodniowy r. 1897 wykazuje, że Państwo liczyło 87.152.118 prawosławnych. Gdy zaś wydatek ogólny Świątobliwego Synodu, podług budżetów Państwa, stanowi przeciętnie 29 milionów rubli, przeto na głowę ludności prawosławnej przypada 33,29 kop. Stosując tę samą skalę do Królestwa, w którym Komitet Statystyczny oblicza 585 tysięcy prawosławnych, wypada, że w budżecie winna figurować suma nie wyższa nad 200.000 rb. Dodać tutaj można, że gdyby terażniejszy stosunek wydatku tego na głowę ludności Królestwa (1 r. 71 k.) zastosować do ogółu

¹⁾ Wydawnictwo „Komit. Statyst.“ T. XXIII, str. 9.

²⁾ „Praca“, zesz. 3 i 4, r. 1906.

ludności prawosławnej w Państwie, to budżet Świętobliwego Synodu nie mógłby ograniczyć się do dzisiejszych 29 milionów rb. (w r. 1904—29,06, a w r. 1905—28,9 mil. rb.) i musiałby urosnąć do 149—150 milionów rubli, na coby się zapewne nie zgodziła reprezentacya narodowa w Dumie i w Radzie Państwa — i odwrotnie, że zastosowanie do ludności prawosławnej Królestwa skali wydatków, jakie na głowę ludności prawosławnej spada w Cesarstwie, sprawia iż wydatek w Królestwie z wydatkowanych obecnie 976.000 rb. spada właśnie do cyfry 200.000 rb.

Wszystkie pozycye następne, zaczawszy od Ministerium Skarbu, a kończąc na Zarządzie stadnin rządowych, obliczałem tak, jakem to wyżej zaznaczył, czyli, że do wydatków, przewidzianych etatami na koszt utrzymania w Królestwie prowincjonalnych organów władz centralnych, dodałem tę część wydatków, łożonych na utrzymanie władz centralnych, jaka, w stosunku do ludności, przypada na Królestwo.

W sferze administracyi cywilnej najpierwsze miejsce pod względem zakresu spraw i interesów, jakimi rządzi i pod względem wysokości kredytów, jakimi rozporządza — zajmuje *Ministerium Skarbu*. Ten wydział administracyi skarbowej kieruje polityką finansową, celną i kolejową, a do niedawna rządził i polityką handlowo-przemysłową, która obecnie spoczywa w ręku specjalnego Ministerium handlu i przemysłu. Ministerium skarbu rozpada się na szereg departamentów, których kompetencyi powierzono prowadzenie spraw danego zakresu i danej specjalności. I tak:

1. *Ogólna kancelarya Ministra:*

W tym wydziale kasy Królestwa wydatkują tylko sumę przewidzianą na utrzymanie Prokuratoryi Królestwa, na co z dawien dawna przeznaczona jest suma przewidziana jeszcze przez etat r. 1816, mianowicie 55.464 rb.

W liczbie innych kredytów, któremi szafuje kancelarya ministra, widzimy: pensye ministra i jego towarzyszy, członków rady ministra, radców prawnych i urzędników do szczególnych poleceń, wreszcie kredyt ogólny na nagrody dla urzędników i różne wydatki. Suma ogólna stanowi 584.385 rb., z których w stosunku do ludności przypada na Królestwo 43.436 „

Ogółem z budżetu Ogólnej kancelaryi Ministra przypada 98.900 rb.

II. Departament Skarbu Państwa.

Utrzymanie Izb skarbowych, kas gubernialnych i powiatowych, oraz lokalu dla nich i wydatki gospodarcze w zaokrągleniu 1.716.000 rb.; emerytury: z funduszków skarbowych 2.280.000 rb., z funduszków postronnych 543.000 rb.¹⁾ i zasiłki dymisyonowanym żołnierzom pozbawionym możliwości pracy 664.000 rb.; utrzymanie archiwum finansowego przy Izbie Skarbowej w Warszawie 3.300 rb.; zasiłek Komisji emerytalnej 9.583 rb.; zasiłek zakładom naukowym Imienia Cesarzowej Maryi (Instytut wychowania panien) 44.622 rb.; zwrot niewłaściwie pobranych dochodów 309.959 rb.; bonifikacye ze starostwa odebrane na rzecz skarbu 4.152 rb.; i różne wydatki 171.626 rb.—
ogółem w zaokrągleniu . . . . . 5.746.000 rb.

Koszta utrzymania departamentu (354.000 rb.), przesyłka pieniędzy (300.000 rb.), delegacye urzędników (120.000 rb.) i zasiłek na domy zarobkowe (235.400 rb.) spadają na ludność Królestwa w sumie 75.500 „
Ogółem departament Skarbu Państwa 5.821.500 rb.

III. Departament podatków stałych.

Komisarze ekonomiczni w Izbach skarbowych Królestwa (11.175 rb.); inspektorowie podatkowi (240.000 rb.); referenci do spraw finansowych w urzędach powiatowych i sekwestratorowie powiatowi (92.650), wreszcie koszta poboru podatku od dochodu z nieruchomości miejskich (31.000 rb.) ogółem . . . . . 375.000 rb.

Co zaś do wydatków, spadających na Królestwo, jako część kosztów utrzymania władzy centralnej, to stanowią one sumę . . . . . 184.000 „
Ogółem departament podatków stałych 559.000 rb.

¹⁾ Wydano faktycznie 2.843.000 rb., z których 543.000 rb. zwróciła Komisya Emerytalna, a pozostałe 2.300.000 rb. wypłacono w zastępstwie kasy emerytalnej wojskowej, kasy inwalidów, kasy emerytalnej sądowej, górniczej i innych. Wszystkie te kasy należne od nich pieniądze wniosły w Petersburgu i wpływ ten w liczbie dochodów Królestwa nie figuruje.

Różnica pomiędzy kosztami utrzymania departamentu Skarbu Państwa a departamentu podatków stałych pochodzi głównie stąd, że w wydatkach tego ostatniego departamentu figurują koszta poboru podatku mieszkaniowego w miastach i koszta poboru opłat stemplowych, oraz utrzymanie centralnej kasy stemplowej. Wydatki te stanowią w budżecie ogólnym prawie 2 miliony rubli, a że nie mogłem ich wyodrębnić specjalnie dla Królestwa, zaś w dochodach wykazałem całkowity dochód podatku mieszkaniowego i stemplowego, przeto wypadło przyjąć część wydatków przeznaczonych w budżecie ogólnym na koszta poboru podatków i opłat wyżej wymienionych.

IV. Główny zarząd dochodów niestających oraz monopolu wódczanego.

Utrzymanie zarządów akcyzowych gubernialnych i powiatowych wraz z nagrodami kosztuje w Królestwie 2 554.417 rb., a w sumie tej mieszczą się i wydatki gospodarcze oraz koszta utrzymania urzędników, kierujących sprawami monopolu. Co zaś do wydatków, związanych z monopołem, to podług sprawozdań zarządów akcyzowych oraz danych, zaczerpniętych z budżetu zarządu głównego, dadzą się one dla Królestwa ująć w cyfry następujące: zakup spirytusu, rektyfikacya, rozlanie, przewiezienie, opakowanie i szkło wymagają rocznie 8 637 000 rb., służba monopolowa, wydatki gospodarcze i kancelaryjne, delegacye, nagrody 2 057.000 rb.; wydatki budowlane 505.000 rb.; bonifikowanie miastom strat poniesionych wskutek wprowadzenia monopolu w dochodzie patentowym 471.305 rb.; bonifikowanie strat funduszom drogowym — 96 343 rb.; bonifikowanie strat z powodu wyschnięcia, rozlania, ulotnienia się i t. p. 1 550.000 rb.; zasiłki kuratoryum trzeźwości 242 000 rb.; koszta denaturowania spirytusu 45 000 rb. Ogółem więc wydatki z tytułu monopolu stanowią w zao krągleniu sumę 13.604.000 rb., zaś razem z wydatkami na utrzymanie zarządów akcyzowych, które sta-

nowią 2.554.000 rb., wydatek ogólny Królestwa na ten dział gospodarstwa państwowego równa się . . . 16.157.000 rb.

Do sumy powyższej dodać jeszcze należy to, co z kredytów na utrzymanie władz centralnych i inne wydatki ogólnopństwowe, jak np. zasiłek kasie emerytalnej oficyalistów monopolowych, przypada na Królestwo w stosunku do jego zaludnienia. Ta część wydatków ogólnych równa się . . . . . 115.000 „
Ogółem gł. zarząd dochodów niestałych i monopolu 16.272.000 rb.

V. *Departament dochodów celnych.*

Utrzymanie okręgów celnych, komór i przykomórków, oraz najem lokali i wydatki gospodarcze wymaga rocznie 746.000 rb. Z sumy tej potrącić należy 76.000 rb., stanowiące etat komory Wierżbołowskiej. Ponieważ dochody tej komory potrąciłem z dochodów Królestwa¹⁾, przeto i koszta utrzymania tej komory nie mogą figurować w rzędzie wydatków Królestwa. W ten sposób komory, przykomórki i zarządy okręgów celnych wymagają, podług etatów dzisiejszych, rocznie sumy . . . . . 670.000 rb

Część wydatków na utrzymanie departamentu celnego oraz wydatków dokonywanych z kredytów, przeznaczonych w tym dziale na cele ogólnopństwowe, jak dochodzenie kontrabandy, prowadzenie statystyki, kredyt na nagrody dla urzędników tego wydziału służby państwowej, wreszcie inne wydatki komor, których nie można było obliczyć specjalnie dla Królestwa dla braku stosownych wskazówek w budżecie, wynosi . . . . . 331.000 „

Ogółem departament dochodów celnych 1.001.000 rb.

VI *Korpus straży granicznej*

Koszt utrzymania oficerów okręgowych; brygad straży; prowiantowanie ludzi (14.841 głów); furazzo-

¹⁾ Patrz „Praca“ № 4 (kwiecien r. b.), str. 7.

wanie koni, najem lokali; wydatki gospodarcze; pensje: duchownych, lekarzy, weterynarzy i felczerów, koszta opału i światła. Zaspokojenie wszystkich tych potrzeb wymaga rocznie w Królestwie 3.711.522 rb., a za potrąceniem kosztu utrzymania straży w Wierzbołowie, co stanowi przeszło 100.000 rb., otrzymamy, że wydatek roczny Królestwa stanowi w zaokrągleniu 3.611.500 rb.

Wydatki na utrzymanie centralnego zarządu korpusem straży granicznej, wraz z wydatkami na specjalne przywileje służbowe straży wraz z kredytem na nagrody dla całej straży, stanowią dla Królestwa w stosunku do jego zaludnienia . . . . . 59.000 „

Ogółem straż graniczna 3.670.500 rb.

V. I. Departament do spraw kolejowych.¹⁾

Specjalnych wydatków, dotyczących kolei żelaznych, przebiegających Królestwo, kasy jego z budżetu Departamentu kolejowego nie ponoszą, natomiast Królestwo brać musi udział w wydatkach na utrzymanie władzy centralnej, jaką w danym wypadku jest Departament do spraw kolejowych. Utrzymanie tego D-tu kosztuje wraz z wydatkami gospodarczymi i różnemi drobnemi 323.321 rb., że zaś z końcem roku 1904 ogólna długość sieci kolejowej w Państwie równała się 46.455 wiorstom²⁾, przeto na 1 wiorstę wypada prawie 7 rb. (6 rb. 96 k.). Długość kolei żelaznych, przebiegających Królestwo, równała się w r. 1904 — 2.614 wiorstom (Nadwiślańskie 1.706, Petersburska do Białegostoku 131, Warszawsko-Wiedeńska i Bydgoska 703 i Fabryczno-Łódzka 74), przeto część wydatków ogólnych, spadających na Królestwo stanowi w zaokrągleniu . . . . . 18.000 rb.

Ogół wydatków Departamentu kolejowego 18.000 rb.

VIII. Kancelarya do spraw kredytu Państwowego.

Z tego budżetu wydatkiem wyłącznym Królestwa jest tylko pensya dodatkowa płacona prezeso-

¹⁾ Od r. 1906 departament ten przeniesiono do Ministerjum handlu i przemysłu.

²⁾ Statystyczny Sbornik Ministerjum Komunikacyi za r. 1904, str. 3. Tablica 3.

wi Dyrekcyi Głównej Towarzystwa Kredytowego Ziemińskiego, mianowicie . . . . . 2.000 rb.

Ale Kancelarya do spraw kredytowych ma w swoim budżecie nietylko 153.000 rb. na utrzymanie urzędników kancelaryi, lecz zawiera koszta utrzymania Komisji umorzenia i mennicy; ponosi koszta robót w mennicy i laboratoryach; koszta drukowania państwowych papierów wartościowych, arkuszy kuponowych, a wreszcie zwraca instytucjom dobroczynnym straty, jakie one poniosły w dochodzie z papierów procentowych z powodu wprowadzenia podatku kuponowego, część tych wydatków obliczoną wedle przyjętej zasady w stosunku do zaludnienia musi obciążyć Królestwo, zwłaszcza, że dochody z mennicy i z podatku kuponowego uwzględnione zostały przy obliczaniu ogólnych dochodów Królestwa. Częściowy więc udział Królestwa w wydatkach wymienionych stanowi w zaokrągleniu . . . . . 472.000 „

Ogółem wydatków kancelaryi kredytowej 474.000 rb.

Do budżetu ministerjum skarbu wchodziły dawniej wydatki na utrzymanie „instytucyj do spraw handlu i przemysłu.“ Obecnie tworzą one odrębne ministerjum i dla tego będą wskazane po za obrębem budżetu ministerjum skarbu. Zaś ogólne wydatki tego ministerjum możliwie szczegółowo wskazane w powyższych ośmiu punktach (I—VIII) stanowią sumę 30.214.400 rb.

Z kolei następuje etat „*Ministerjum handlu i przemysłu.*“

W Królestwie wydatkuje się na utrzymanie lokalnej inspekcji fabrycznej — 234.775 rb.; na izbę miar i wag 17.965 rb.; na probiernię okręgową 15.439 rb.; na nagrody 18.000 rb.; na zarządzenia mające na celu rozwój przemysłu 19.800 rb.; a wreszcie na utrzymanie instytutu politechnicznego w Warszawie wraz z wydatkami budowlanymi 486.588 rb. Ogółem wydatki w granicach Królestwa dokonywane, dosięgają w zaokrągleniu sumy 792.500 rb. I tutaj, jak w działach poprzednich, przybywa część wydatków dokonywanych w Petersburgu na utrzymanie władz centralnych, oraz na nakłady mające niejako potrzeby ogólnopństwowe na celu. Pierwsze wraz z utrzymaniem agentów ministerjum za granicą oraz głównej izby miar i wag wynoszą 733.234 rb., zaś do kategorii drugiej należą: koszta wydawnictw (17.500 rb.); przywileje handlowe (100.000 rb.) koszta poboru podatku przemysłowego (218.000 rb.), a przychodzą tu jeszcze koszta delegacyj urzędowych

(56.500 rb.) i przywileje służbowe (8.648 rb.). Wszystkie te wydatki stanowią sumę ogólną 1.032.724 rb., która, w podziale na głowę ludności ogólnej wymaga udziału Królestwa w sumie 76.900 rb. W ten sposób wydatki Królestwa w dziale budżetowym „ministerjum handlu i przemysłu“ stanowią sumę 869.400 rb., atoli sumę tę powiększyć jeszcze należy o całą sumę wydatków jakich wymaga „departament górnictwa.“ Dawniej był on jednym z departamentów „ministerjum rolnictwa i dóbr państwa“ dzisiaj, po zwinięciu tego ministerjum, przeniesiono go do „ministerjum handlu i przemysłu.“ To samo uczyniono z departamentem do spraw kolejowych.

Otóż z budżetu departamentu górnictwa dokonywują się w Królestwie na potrzeby lokalne wydatki następujące: utrzymanie zarządu górniczego w Warszawie; utrzymanie inżynierów górniczych okręgowych i utrzymanie szkoły górniczej w Dąbrowie. Wszystko to razem wzięte wymaga rocznie 131.709 rb. gdy zaś dodam do tego wydatki na emerytury górnikom i zasiłki im wydawane (31.000 rb.) osiągnie się na ogół 142.709 rb. Są to wydatki wyłącznie na potrzeby Królestwa, ale do nich przybývają jeszcze inne, z powodu udziału w wydatkach na władze centralne. Podług budżetu na departament górniczy wraz z radą, komitetem naukowym i geologicznym, wydatkami gospodarczemi oraz na nagrody, delegacye i dodatki urzędnikom, potrzeba sumy ogólnej 599.975 rb. Ponieważ w stosunku ludnościowym Królestwo musi z tego przyjąć na siebie 44.380 rb., przeto wydatek ogólny Królestwa z budżetu departamentu górnictwa wyrazi się w sumie 187.000 rb. rocznie. W ten sposób ogół wydatków w pozycyi „ministerjum handlu i przemysłu“ dosięgnie sumy 1.056.400 rb. a po dodaniu wydatków Departamentu do spraw kolejowych, wskazanych na str. 11, czyli 18.000 rb. otrzyma się sumę wskazaną w tablicy mianowicie 1.074.400 rb.

„Główny zarząd urządzenia rolnego i rolnictwa,“ który zastąpił dawne „ministerjum rolnictwa i dóbr państwa“ składa się z trzech departamentów i kancelaryi zarządu głównego.

I. Budżet departamentu dóbr państwowych i kancelaryi przewiduje w Królestwie wydatki następujące: Zarządy dóbr państwa wraz z wydatkami gospodarczemi i najmem lokali kosztują 87.800 rb.: na opłatę podatków gminnych z dóbr państwowych—80.000 rb. i wypłata t. z. „arend“ i uzupełnienie dochodów z majoratów—21.735 rb. Ogółem wydatki te stanowią sumę 189.535 rb. Co się zaś tyczy wydatków na utrzymanie władz centralnych i innych, objętych budżetem tego departamentu, to należą tu: koszta

utrzymania głównie zarządzającego, rady, komitetu naukowego, urzędników do szczególnych poleceń, kancelaryi departamentu i wydatki gospodarcze i kancelaryjne. Wszystko to razem wynosi 469.800 rb., dalej idą: komisya do spraw urzędzenia włościan, dodatki służbowe, nagrody, delegacye urzędników i inne wydatki. Razem wydatkuje się tutaj 837.325 rb. co w stosunku do głowy ludności stanowi dla Królestwa sumę 62.412 rb. Ogółem więc wydatki Królestwa, w budżecie departamentu dóbr państwowych i kancelaryi, wyniosą 252.000 rb.

II. Departament rolnictwa i oddziały: ekonomii rolnej, statystyki i melioracyj rolnych. Z budżetu tego departamentu Królestwo otrzymuje tylko 6.500 rb. jako zasiłek na warszawskie kursy ogrodnictwa i pszczelnictwa, na szkołę rolniczą Czekanowską (gub. Siedlecka) i na szkołę rolniczą żeńską (Siedlce). Co się zaś tycze wydatków do pokrycia których Królestwo musi się przykładać, jako jedna z niewyodrębnionych prowincyj państwa, to są one następujące: Utrzymanie departamentu, wydziału gospodarki rolnej i statystyki, melioracyj rolnych, sekcji przemysłu drobnego i wydatki gospodarcze: 374.275 rb., przychodzą tu jeszcze zasiłki towarzystwom rolniczym i wystawom, koszta rady rolniczej, delegacye, udział w utrzymywaniu biura międzynarodowego i t. p.—800.374 rb. W stosunku ludnościowym z obu sum powyższych (374.275 + 800.374) spada na Królestwo 59.580 rb. Ponieważ wyżej już wskazałem, że wyłącznie na potrzeby Królestwa wydatkuje się 6.500 rb. więc po odrzuceniu dziesiątków rubli wypadnie 66.000.

III. Departament leśnictwa. W tym dziale Królestwo wydaje na utrzymanie zarządów 163 000 rb. i na utrzymanie straży leśnej 152.614 rb., razem w zaokrągleniu wydatkuje się 315.000 rb. Wydatki, w których Królestwo winno brać udział tylko w stosunku ludnościowym, stanowią rubrykę poważną. Departament leśnictwa z korpusem leśniczych, wydziałem mierniczym i komitetami ochronnemi kosztuje 725.800 rb. nagrody, delegacye i inne wydatki jak plomby, książki, blankiety 976.500 rb., ogółem więc 1.701.300 rb. co w stosunku do liczby ludności Królestwa stanowi sumę: 122.746 rb. Ogółem więc departament leśnictwa kosztowałby Królestwo 438.000 rb.

Z obliczeń wyżej podanych wypada, że trzy departamenty dzisiejszego „głównego zarządu do spraw urzędzenia rolnego i rolnictwa,“ wraz z utrzymaniem głównego zarządu, kosztują Królestwo 756.000 rb.

Ministryum spraw wewnętrznych. Ministryum, co rządzi polityką wewnętrzną i uważa się za pierwsze ministryum w liczbie wydziałów centralnych zarządu cywilnego, rozporządza też znacznymi funduszami i ma nader liczne organy rozrzucone po całym państwie. Z budżetu tego ministryum opłacają się nie tylko bezpośrednio organy ministryum na prowincyi, ale i duchowieństwo obcych wyznań, i służba zdrowia, i komitety cenzury, i lokalne urzędy do spraw włościańskich i inspektorowie drukarni i urzędy rekruckie i policya i t. p.

Niepodobna przytaczać szczegółowo wszystkich pozycji wydatkowych, ograniczę się więc do podania głównych grup i głównych wydatków.

Generał-gubernator i pomocnicy, gubernatorowie, oberpolicmajster warszawski z 2-a pomocnikami, kancelarye generał-gubernatora, gubernatorów i oberpolicmajstra kosztują ogółem 470.422 rb.; rządy gubernialne i zarządy powiatowe, urzędy do spraw włościańskich i wydatki gospodarcze, opał, światło, najem i renowacya lokali 1.568.325 rb.; komitet cenzury i inspekcya drukarni 39.800 rb. służba zdrowia i służba weterynaryjna 260.089 rb.; urzędy rekruckie 219.310 rb.; straż ziemska i policya 978.521 rb.; duchowieństwo katolickie 850.034 rb. ¹⁾, ewangelickie 31.386 rb. i mahometańskie 500 rb.; utrzymanie i przewóz aresztowanych po za liniami etapowemi 172.166 rb.; gubernialne rady dobroczynności 16.000 rb.; szpitale 22.259 rb.; zasitek konserwatoryum warszawskiemu 7.600 rb.; Stowarzyszeniu Panien Kanoniczek za Marywill 7.950 rb.; zasitki: bibliotekom rosyjskim w gub. Płockiej 300 rb.; na wydawnictwo „Warszawskij Dniownik“ 5.000 rb. i na wydawnictwo „Oświata“ 5.300 rb.; nadzwyczajne wydatki administracyjne 16.800 rb.; do wyłącznej dyspozycyi warszawskiego generał-gubernatora 100.000 rb.; dla wdów po duchownych umickich 2.000 rb.; drobne wydatki 2.028 rb. i na budowę teatru rosyjskiego w Warszawie 150.000 rb. Wszystkie te wydatki tworzą olbrzymią sumę 5.534.071 rb. która wszakże nie jest jeszcze wyrazem całkowitego ciężaru, jakim jest budżet ministryum spraw wewnętrznych. W sumie powyższej niema części wydatków na utrzymanie władz centralnych i kierowniczych departamentów ministryum. I tak: utrzymanie ministra, jego towarzyszków, rady ministra, urzędników do szczególnych poleceń przy boku ministra i kancelarya ministra kosztują 261 454 rb. rada medyczna, depar-

1) Patrz „Praca“ № 3 i 4 1906 r.

tament spraw ogólnych; departament policji; spraw lokalnych; wydział do spraw ziemstw; do spraw przesiedleńców; centralny komitet statystyczny; komitet techniczno-budowlany; główne biuro prasy; zarząd do spraw powinności wojskowej; służba zdrowia; kancelarya głównego inspektora tej służby; wydział weterynaryjny i departament do spraw wyznań obcych—wszystko to kosztuje 1.523 785 rb.; delegacje służbowe, nagrody, zasiłki, depesze służbowe, dodatki do pensji i t. p. wydatki wymagają 2 313.916 rb., do dyspozycji Monarchy przeznaczono w budżecie ministerium 2.431.075 rb. na utrzymanie osób aresztowanych przez władze wojskowo-policyjne udzielono 200.000 rb. a na ostateczne ukończenie opracowania rezultatów spisu jednodniowego r. 1897 przyznano kredyt w wysokości 120.830 rb. Ogółem wszystkie te wydatki stanowią sumę 6.841.060 rb., która przy podziale na głowę ludności spada na ludność Królestwa w sumie 509.868 rb. Wypada więc, że gdy wydatki dotyczące wyłącznie potrzeb lokalnych Królestwa, lub uskuteczniane w Królestwie w interesie polityki państwowej, stanowią w zaokrągleniu 5 534.000 rb., a wydatki z tytułu udziału Królestwa w wydatkach na utrzymanie władz centralnych i na inne cele ogólnopństwowe nie przenoszą sumy 510.000 rb., przeto ogół wydatków Królestwa w sferze zarządu ministerium spraw wewnętrznych znajduje wyraz w sumie 6.044.000 rb.

„*Poczta, telegraf i telefony*“ kosztują w Królestwie na ogół—2.403.311 rb., a że udział Królestwa w wydatkach ogólnych na utrzymanie władz centralnych, podług stosunku tych wydatków do zaludnienia kraju, stanowi 250.213 rb., przeto koszt ogólny utrzymania poczty, telegrafu i telefonów daje się ustalić w sumie—2.654.000 rb. — dziesiątki i setki odrzuciliśmy.

„*Ministerium oświaty*.“ Po szczegóły wyświetlające naturę wydatków na oświatę w Królestwie, odsyłam do broszury wydanej w październiku r. 1905 („Praca“ zeszyt № 6). Tu dodajemy tylko, że ogół wydatku na zakłady naukowe w Królestwie wynosi 2.922.234 rb. Co zaś do części wydatków na władze centralne, to utrzymanie ministra i towarzysza, zarząd centralny, nagrody i delegacje kosztują 914.000 rb.; wreszcie zasiłki stypendyalne zakładom naukowym i innym 1.482.488 rb., co dla Królestwa w stosunku do ludności wypada 182.230 rb. Ogółem więc budżet ministerium oświaty dla Królestwa musiałby, w razie niezmienienia się warunków obecnych, udzielać corocznie sumy nie niższej nad 3.104.000 rb.

„*Ministerium komunikacji*.“ Zarząd komunikacji w Warszawie. wraz z wydatkami gospodarczemi i kosztami delegacji urzę-

dników, kosztuje 175.701 rb., studia rzeczne 33.000 rb.; nowe roboty rzeczne na Wiśle i Sanie 294.340 rb.; remont i utrzymanie robót rzecznych 407.167 rb.; drągi utrzymanie 7.000 rb.; remont statków inspektorskich i urządzeń technicznych oraz dozór nad żegluga 161.350 rb.; budowa fabryk klinkieru na szosie do Zamocścia i Uściługa 75.000 rb.; roboty na szosach istniejących 134.035 rb.; remont i utrzymanie dróg szosowych 687.599 rb. i normalny remont i utrzymanie szos 1.135.000 rb.; drobne wydatki 2.300 rb.; utrzymanie inspekcji nad budową drogi Tomaszowskiej wraz z dodatkami do pensji 8.581 rb. Wszystkie wydatki powyższe dają sumę ogólną 3.121.073 rb.

Co zaś do udziału w wydatkach na władze centralne to przede wszystkim należy ustalić sumę wydatków, których część winno pokrywać Królestwo. I tak: utrzymanie ministra komunikacji, rady ministra, rady do spraw kolejowych, rady inżynierskiej, kancelarya ministra, wydział naukowy, wydział statystyki i kartografii, wreszcie utrzymanie samego ministerium wszystko to kosztuje 1.049.584 rb.; koszta delegacji służbowych, koszta najmu lokalów dla władz centralnych; nagrody i zasiłki dla osób urzędujących w sferze zarządu ministerium komunikacji — wymagają ogółem 1.290.413 rb.; wreszcie potrzeby nadzwyczajne na drogach lądowych i wodnych po 450.000 rb., czyli razem 900.000 rb. Ogółem wydatki władz centralnych stanowią sumę 2.834.894 rb., z czego, po ustosunkowaniu tej sumy do ogółu ludności Państwa a następnie do ludności Królestwa, przypada na dochody Królestwa 211.500 rb. Gdy sumę tę dodamy do wskazanych wyżej wydatków wyłącznie Królestwa dotyczących, otrzymamy, że ogólna suma kredytów potrzebnych na wydatki w sferze zarządu dróg lądowych i wodnych i kancelaryi ministra komunikacji może być ustaloną w wysokości 3.333.000 rb.

Oprócz zarządu dróg wodnych i lądowych jest jeszcze w ministerium komunikacji odrębny „zarząd kolei żelaznych,” którego budżet przewiduje wydatki na potrzeby dróg żelaznych. Jest więc tutaj wykaz kosztów eksploatacyjnych na kolejach żelaznych, a że do dróg rządowych w Królestwie należą tylko drogi Nadwiślańskie i Petersbursko-Warszawska do Białegostoku (131 wiorst), przeto bierzemy ze statystyki ministerium komunikacji¹⁾ dane dotyczące kosztów eksploatacji każdej linii. Eksploatacja dróg Nadwiślańskich kosztowała w r. 1904 15.935.539 rb., a drogi Pe-

¹⁾ Statisticzeskij Sbornik Ministerium komunikacji za r. 1904. Tab. IX.

tersburskiej 11.342 rb. na wiorstę, a więc za 131 wiorst przebiegających terytorium Królestwa wypada 1.485 802 rb. Inne wydatki na kolejach nadwiślańskich pochłoneły 1.919 712 rb. głównie na remont i utrzymanie kolei (981.343 rb.); na pokrycie niedoboru z lat poprzednich użyto w r. 1904 (322.497 rb.). Do większych pozycji wydatkowych należy suma 258.000 wydana na rzeczy nieprzewidziane i 115 954 rb. na nagrody. Wszystkie te wydatki obliczone są przeciętnie za trzy lata: 1903, 1904 i 1905. Wypada z tych danych, że na eksploatację kolei rządowych w Królestwie wydano przeciętnie rocznie 19.341.053 rb. Niezależnie od kosztów eksploatacyjnych i innych, wskazanych wyżej, przychodzą jeszcze wydatki na spłatę z dochodów kolei długu skarbowi z tytułu wypłat dokonanych na pokrycie gwarantowanego dochodu od obligów kolejowych.

Z dochodów dróg Nadwiślańskich wypłacono na poczet tej należności w ciągu trzech lat 1900, 1901 i 1904 — 14.257.619 rb., co stanowi przeciętnie 4.753.500 rb. rocznie, zaś z dochodów drogi Warszawsko-Petersburskiej w stosunku 131 wiorst w tym samym okresie czasu wypłacono przeciętnie 437.600 rb. rocznie. Po dodaniu tych wydatków do wskazanych już wyżej 19.341.053 rb. wypadnie, że wydatki rządowych kolei żelaznych w Królestwie stanowić będą rocznie 24.531.000 rb. Suma ta nie może być zupełnie ścisłą gdyż oparta jest w znacznej części na danych statystyki urzędowej tylko za lata 1900, 1901 i 1904 wszakże chociaż innych źródeł posiąść nie zdołałem przypuszczam jednak, że obliczone wyżej 24 mil. rubli nie są dalekie od rzeczywistości.

Na utrzymanie zarządu centralnego wydatkuje się rocznie 1.329.920 rb. i na utrzymanie inspekcji kolejowej 42.972 rb. razem 1.372.892 rb. przeto na wiorstę kolei, których to wiorst było z końcem r. 1904—46.455 rb., wypada 29 rb. 57 k., a ponieważ w Królestwie było w owym czasie 2.614 wiorst dróg żelaznych, więc do wydatków z tytułu eksploatacji kolei przybywa jeszcze 77.296 rb. jako część kosztów utrzymania zarządu centralnego i inspekcji. Ogółem więc na wydatki Królestwa należy przyjąć w tym dziale sumę ogólną 24.608.000 rb. Skoro zaś do tej sumy dodamy obliczony wyżej wydatek w budżecie „zarządu dróg lądowych i wodnych,” mianowicie 3.333.000 rb., otrzymany sumę ogólną wydatków dla ministerjum komunikacji w zaokrągleniu 27.941.000 rb.

„*Ministerjum sprawiedliwości.*“ W Królestwie Polskiem wydatkują się corocznie sumy następujące: utrzymanie Izby Sądowej wraz z wydatkami gospodarczemi 265.058 rb., utrzymanie sądów okręgowych 1.369.241 rb.; sądy zjazdowe i sąd pokoju:

pensye, opał, światło, lokal, kancelarye — 867.734 rb.; lokal warszawskiego sądu zjazdowego 8.000 rb.; sędziowie gminni (377), ławnicy (1.131), sekretarze (377) kancelarya i wydatki gospodarcze 947.550 rb.; sąd handlowy w Warszawie 40.000 rb.; archiwum akt dawnych w Warszawie 12.000 rb. Ogółem na potrzeby Królestwa wydatkuje się 3.509.583 rb., zaś udział Królestwa w wydatkach na utrzymanie: ministra i towarzyszy, ministerium sprawiedliwości, departamentów kasacyjnych senatu, senatu, kancelaryi mierniczej, archiwum ministerium sprawiedliwości, drukarni senatu, na delegacye służbowe i różne inne wydatki wyraża się w sumie ogólnej 481.000 rb. Suma ta ustosunkowana jest do liczby ludności kraju podług skali, jaka przypada na głowę ludności całego Państwa przy podziale 6.530.000 rb. przeznaczonych na wymienione wyżej potrzeby, na 127 mil. zaludnienia obliczonego przy spisie jednodniowym r. 1897. W ten sposób wydatki Królestwa na poczet budżetu ministerium sprawiedliwości stanowiąc będą po odrzuceniu dziesiątków rb. 3.990.500 r. (3.509.583 r. + 481.000 r.).

Do sfery zarządu ministerium sprawiedliwości należy „wydział więzień“ zależny dawniej od ministerium spraw wewnętrznych. „Wydział więzień“ ma swój budżet odrębny podług którego wydatki obciążające dochody Królestwa dają się ustalić jak następuje: inspektorowie gubernialni więzień 7.400 rb.; dozór więzienny 52.256 rb.; administracya więzienna i koszta utrzymania więźniów 602.914 rb.; areszty detencyjne 66.584 rb.; utrzymanie fabryk więziennych (obowią, stolarskie) 36.422 rb.; najem lokali, opał i światło 122.751 rb. Wydatki te tworzą sumę ogólną 988.327 rb., do której dodać należy część wydatków na utrzymanie władzy centralnej jaką jest „główny zarząd więzień.“ Wydatki te obejmujące pensye, nagrody, delegacye i pensye dodatkowe wynoszą w stosunku ludnościowym 59.673 rb. Wobec tego wydział więzień zabiera z dochodów kraju 1.048.000 rb. (988.327 + 59.673).

„*Kontrola Państwa.*“ Dawną Warszawską Najwyższą Izbę Obrachunkową Królestwa zastąpiły trzy organy centralnego zarządu rezydentującego w Petersburgu. Są to mianowicie Izby Kontroli istniejące w Warszawie, Lublinie i Łomży, oraz zorganizowany w Warszawie wydział Kontroli kolejowej. Utrzymanie tych trzech izb i wydziału kolejowego kosztuje rocznie 483.339 rb., że zaś Królestwo musi wziąć udział w kosztach utrzymania władzy centralnej w Petersburgu przeto z wydatkowanych na ten cel 1.175.986 rb. przypada na Królestwo, stosunkowo do liczby ludności, 87.810 rb. Ogólny więc wydatek Królestwa na instytucye

kontrolujące wykonanie budżetu, równać się będzie w zaokrągleniu sumie 571.000 rb.

„*Główny zarząd stadnin rządowych.*“ Na utrzymanie zarządu stadniny w Janowie lubelskim i samej stadniny, oraz na udzielenie nagród wydatkuje się rocznie 82.215 rb., zaś częściowy udział, zawsze w stosunku do ludności kraju, w utrzymaniu głównego zarządu stadnin w Petersburgu równa się sumie 8.025 rb. Ogółem więc na zarząd stadnin potrzeba corocznie w zaokrągleniu 90.000 rb.

Przeszliśmy więc wszystkie działy budżetu Państwa i możnaby już zreasumować rezultaty obliczeń powyższych, gdyby nie ta okoliczność, że po za budżetem, a raczej na samym jego końcu, umieszczono dodatkowo dwie pozycje wydatkowe mianowicie: na wydatki nieprzewidziane w budżecie 12.000.000 rb. i na wypadek zwyżki cen prowiantu dla wojska 3.000.000 rb. Ogółem więc 15 mil. rb., z których pewna część spada na Królestwo i wydatkuje się faktycznie na potrzeby lokalne. Ścisłe obliczenie jest tu niemożliwe, ale niema najmniejszej potrzeby powiększać rachunku przyjętego w budżecie państwowym i do przybliżonych obliczeń dla Królestwa wprowadzać wyższą skalę procentową. 15 mil. rubli, w stosunku do 2 miliardowego budżetu Państwa, stanowią zaledwie 0,75%. Stosując więc tę samą skalę, wypada dodać do wydatków Królestwa 100.000 rb. na wydatki nieprzewidziane w budżecie i na wypadek zwiększenia w ciągu roku cen prowiantu.

Dla jasności i ułatwienia zestawień wydatków z dochodami, obliczenia dotyczące wydatków Królestwa ujmuję w następującą tabelkę:

№ porządkowy	Wyszczególnienie wydatków:		Suma ogólna przewidywanych wydatków
			RUBLE
1	Slużba dłuęu państwowego:		
	a) dłuęgi Królestwa		1.378.600
	b) " na cele ogólnopaiństwowe		20.499.800
2	Wyższe władze państwowe: Rada Państwa, Kancelarya państwowa, własna Kancelarya Jego Cesars. Mości i Kancelarya do przyjmowania podań do Monarchy.		270.000
3	Zarząd Świątobliwego Synodu		200.000
4	Ministryum Dworu		1.215.000
5	" Spraw zagranicznych		449.000
6	" Wojny		25.987.000
7	" Marynarki.		7.815.000
8	Ministryum Skarbu:		
	a) wydatki lokalne; departamenty: skarbu państwa, podatków stałych, główny zarząd podatków niestałych i monopolu wódczanego, dochodów celnych, korpus straży granicznej, kancel. ministra i kancel. do spraw kredytowych 26.617.460		
	b) udział Królestwa w wydatkach na utrzymanie władz centralnych	1.280.400	27.897.800
9	Ministryum Handlu i Przemysłu:		
	a) wydatki lokalne; departament górnictwa, departament do spraw kolejowych i zarząd ogólny	935.500	
	b) udział Królestwa w wydatkach centralnych	138.900	1.074.400
10	Główny zarząd urządzenia rolnego i rolnictwa:		
	a) wydatki lokalne; departament dóbr państwa i kancelarya głównego zarządzającego, departament rolnictwa i wydział statystyki rolnej i melioracyi, depart. leśnictwa.	512.500	
	b) udział Królestwa w wydatkach centralnych	243.500	756.000
11	Ministryum Spraw Wewnętrznych:		
	a) wydatki lokalne: dział ogólnego zarządu i zarząd główny poczty, telegrafów i telefonów	7.937.000	
	b) udział Królestwa w wydatkach centralnych	761.000	8.698.000
12	Ministryum Oświaty:		
	a) wydatki lokalne	2.922.000	
	b) udział w wydatkach na potrzeby ogólne i na utrzymanie władz centralnych.	182.000	3.104.000
13	Ministryum Komunikacyi:		
	a) wydatki lokalne i kancelarya ministra, zarząd dróg lądowych i wodnych i zarząd dróg żelaznych	27.652.000	
	b) udział w wydatkach na władze centralne	289.000	27.941.000
14	Ministryum Sprawiedliwości:		
	a) wydatki lokalne, dział ogólny	3.509.500	
	b) udział Królestwa w wydatkach centralnych	481.000	3.990.500
15	Zarząd więzień:		
	a) wydatki lokalne	988.327	
	b) udział w wydatkach na władze centralne	59.673	1.048.000
16	Kontrola Państwa:		
	a) wydatki lokalne	483.000	
	b) udział w wydatkach na władze centralne.	88.000	571.000
17	Zarząd stadnin rządowych:		
	a) wydatki lokalne.	82.000	
	b) udział w wydatkach na władze centralne.	8.000	90.000
18	Na wydatki nieprzewidziane.		100.000
	Ogółem		133.085.100

1) Suma ta nie obejmuje wydatków na Dumę i członków Rady Państwa z wyboru, gdyż wydatki te wprowadzono po raz pierwszy do budżetu na r. 1906, którego przewidywania w tej pracy nie były uwzględnione.

Obliczenie i zamknięcie tablicy powyższej ułatwia osiągnięcie rezultatu będącego celem tego badania, a rezultat ten ujawnia się przez proste zestawienie cyfr tablicy wykazującej dochody, podanej w zeszytacie kwietniowym ¹⁾, z cyfrą ostateczną ewentualnych wydatków. I tak:

Dochody <i>zwyczajne</i> Królestwa	150.356.000 rb.
Wydatki „ „ stanowią	133.085.100 „

Przewyżka dochodów równa się . . . . . 17.270.900 rb.

Wypada z tego, że w samym budżecie mamy źródło, z którego moglibyśmy czerpać na powiększenie dzisiejszych wydatków na cele społeczno-kulturalne, które obecnie nie są wcale stawiane na pierwszym planie. I zwrócić należy uwagę na tę okoliczność, że przewyżka wyżej wskazana nie jest bynajmniej sztucznie wykombinowaną, bowiem, jak to zaznaczałem niejednokrotnie, dochody obliczałem raczej za nisko niż za wysoko, a że wydatki nie są liczone nisko, za dowód posłużyć może fakt, że na spłatę długów i procentów przyjętą jest suma prawie 22 milj. rubli rocznie, co przy kapitalizacji w stosunku 4% reprezentuje sumę długu sięgającego 547.000.000 rb.; zaś na potrzeby ministerium wojny i marynarki obliczyłem prawie 34 mil. rb. rocznie czyli przeszło 3 rb. na głowę ludności. Niepodobna też pominąć i tego, że na koszt utrzymania władz centralnych w zarządzie cywilnym, obliczona suma ogólna 3.470.800 rubli czyli, że na koszt utrzymania tych władz w Petersburgu każdy mieszkaniec Królestwa płaci przeszło 30.5 kop.

Wiem atoli z góry, że uwagi powyższe nie powstrzymają różnych zarzutów co do zastosowanego przezemnie sposobu obliczeń, oraz że w wydatkach pominąłem wydatki nadzwyczajne, od których w warunkach obecnych żaden budżet nie może być wolny. Zarzut ten mógłby być słusznym tylko w takim razie, gdybym wprowadzając do obliczeń dochodowych „dochody nadzwyczajne“ zasoby osiągnięte z tego źródła zużył na pokrycie wydatków zwyczajnych. Tego w moich obliczeniach niema, a jeśli już ma być mowa o budżecie nadzwyczajnym, to ściśle biorąc uwzględnienie wydatków tej kategorii musi pociągnąć za sobą wprowadzenie do dochodów wpływów osiągniętych drogą nadzwyczajną, to jest po za przewidywaniami budżetowemi, z pożyczek czy innych t. zw. operacyj finansowych. Dochodów nadzwyczajnych niema, zaś te dochody, które pod tym tytułem figurują w tablicy № IV (zeszyt za marzec) to one stanowią spłatę zaległości znisiesionego od r. 1899

¹⁾ „Praca“ № 4 str. 17.

specyjalnego podatku kwaterunkowego. Wpływy takie nie mają zgoła cech dochodów nadzwyczajnych i zostały tylko w ten sposób zaksięgowane przez kontrolę państwa. Właściwe ich miejsce byłoby w dochodach przypadkowych skarbu. Co się zaś tycze wydatków nadzwyczajnych, wykazanych w tej samej tablicy IV, to, jak widzimy, stanowią one za pięciolecie poważną sumę 24 mil. rubli, a więc prawie 5 mil. co roku.

Główną część tych wydatków stanowią wypłaty ze skarbu indemnizacji za skupione, przy wprowadzeniu monopolu wódczanego, prawa propinacyjne b. właścicieli miasteczek dominialnych. Nie mam dokładnych danych co do ogólnej sumy indemnizacyjnej, wypłaconej b. właścicielom propinacyj. W trzech guberniach: Warszawskiej, Piotrkowskiej i Kaliskiej wypłacono w pięcioleciu 1900 — 1904 r. prawie 5 mil. rub. Ile wypłacono w pozostałych guberniach kraju — nie wiem. W każdym razie, gdyby nawet w pozostałych siedmiu guberniach wypłacono dwa razy więcej, a więc 10 mil. rubli, to dochody zwyczajne Królestwa wystarczyłyby na pokrycie tego wydatku i gdyby innych wydatków nadzwyczajnych nie było, to dla rozliczenia się z właścicielami propinacyj nie trzeba byłoby uciekać się do szczególnych „operacyj finansowych.“ Ale były i inne wydatki, np.: na potrzeby mobilizacji w latach 1900 i 1901 wydano w gubernii Warszawskiej i Piotrkowskiej około 157.000 rub.; na budowę kolei żelaznych: Bołogoje—Połock, Połock — Siedlce, Łuków — Lublin, Petersburg — Wołogda i Wiatka wydano w Warszawie 1.306.000 rub.; wreszcie na pokrycie wydatków, spowodowanych wojną, wydano przeszło cztery miliony rubli, które użyte zostały na opłacenie w fabrykach krajowych obstalunków na potrzeby wojny. Ale wydatki tego rodzaju nie mogą być pokrywane z dochodów zwyczajnych i gdyby je chciało wpisać do budżetu, to tylko pod warunkiem, że odpowiednia suma znalazłaby miejsce w dochodach w rubryce „dochodów nadzwyczajnych.“

Wszystko to przekonywa, że jeśli część przewyżki dochodów nad wydatkami mogłaby być użyta na pokrycie takich wydatków jak skup praw propinacyjnych, to nie znaczy jeszcze, że wywołałoby to stosunek odwrotny w budżecie, a więc deficyt, czyli przewyżkę wydatków nad dochodami. Przeciwnie, nawet po spłaceniu z dochodów zwyczajnych praw propinacyjnych, pozostałaby jeszcze dość znaczna suma rozporządzalna, do użycia na potrzeby społeczno-kulturalne ludności. Nie przesądzam na razie, w jaki sposób i na jakie cele winnaby być użyta przewyżka dochodów zwyczajnych nad wydatkami.

Celem mego badania było przekonanie się samemu i danie tym, komu to może być potrzebne, materiału świadczącego o stanie finansów Królestwa. W obliczeniach moich mogą być błędy. Lepiej niż kto inny zdają sobie sprawę z niedoskonałości tej pracy, która jako oparta na niekompletnych danych, nie może rościć pretensyi do idealnej ścisłości. W każdym razie pozwalam sobie wypowiedzieć zdanie, że obliczenia moje, chociaż nie zupełnie ścisłe, nie są zbyt dalekie od rzeczywistości. Każdy, co się podejmie zbadania wyników moich badań, przekona się niewątpliwie, że jak w obliczeniach dochodów tak i wydatków mogą się znaleźć usterki, mogą być wprowadzone pewne zmiany w tej czy owej cyfrze ogólowej, ale nie przypuszczam, żeby obliczenia moje mogły uleść nazbyt poważnej zmianie w tym lub owym kierunku i zachwiać wniosek ostateczny, że dochody przewyższają wydatki.

W Petersburgu gdzie materiały całkowite są pod ręką łatwo sprawdzić, poprawić lub uzupełnić moje obliczenia, każdą też uzasadnioną poprawkę przyjmę z wdzięcznością, zaś każdą rzeczową krytykę zamieszczę w najbliższym zeszycie „Pracy.“ Podjęcie badań nad stanem finansów Królestwa uważałem za potrzebne jako rozpoczęcie pracy w tym kierunku. Wszelkie więc uzupełnienie i udoskonalenie moich badań uważam za nader pożądane ze względu na pożytek ogółu, w imię którego badania te podjąłem i do uznania i użytku ogółu oddaję.

A. P.

Od redakcyi „PRACY.“

Prosimy czytelników o nadsyłanie nam wszelkich materiałów, informacji i notatek dotyczących spraw administracyjnych, ekonomicznych i społecznych. Na nadesłane nam pytania z zakresu spraw powyższych, postaramy się udzielać stosownych odpowiedzi lub informacji.

Redaktor odpowiedzialny i wydawca ADAM hr. KRASIŃSKI.
